

PUHEENVUOROT JA KATSAUKSET / REVIEW ARTICLES

Teija Haussalo

UT2020-käännöstyössä mukana – ortodoksin näkökulmia

Millaista UT2020-työskentely käytännössä oli

Osallistuin vuosina 2019–2020 Uuden testamentin käännöksen (UT2020) eku-meeniseen ohjausryhmään Suomen ortodoksisen kirkon edustajana. Työskentely ryhmässä oli positiivisella tavalla haastavaa ja mielekästä työtä. Tärkein tehtäväni kirkon edustajana oli katsoa, ettei suomenkieliseen käännöstekstiin tule tahattomasti sellaisia tulkintoja, jotka ovat ortodoksisen kirkon opetuksen vastaisia silloin, kun kreikankielisen alkutekstin pohjalta oli erilaisia tulkintamahdollisuuksia. Sama tehtävä oli muiden kirkkojen edustajilla: tarkastella käännöstä kriittisesti oman kirkkonsa näkökulmasta. Ohjausryhmässä oli myös suomen kielen asiantuntija Helsingin yliopistosta, Hanna Lappalainen, joka on tänä vuonna siirtynyt suomen kielen professoriksi Itä-Suomen yliopistoon. Hänen tehtävänsä oli suomen kielen laadun varmistaminen.¹

Varsinaisen käännöstyön tekivät eksegeettinen asiantuntija Niko Huttunen ja kieliassiantuntija Tuomas Juntunen. Heidän yhteistyönsä toimi siten, että Huttunen laati kreikankielisestä tekstistä mahdollisimman sanasanaisen suomennoksen, joka sellaisenaan oli kankeaa ja vaikeatajuista kieltä, ja Juntunen muotoili tästä raakatekstistä sujuvaa ja luontevaa suomen kieltä pyrkien välittämään alkukielen merkitykset tarkasti, ymmärrettävästi ja alkukielen tyylin mukaisesti. Käännöksessä käytettyjen suomen kielen sanojen ja raken-

¹ Kaikkien käännösprojektissa mukana olleiden esittely löytyy Suomen Pipliaseuran sivulta, jolla esitellään UT-käännöksen tekijät: <https://www.piplia.fi/raamattu/ut2020/ut2020-kaannoksen-tyoryhma/> (haettu 22.9.2021).

teiden valinnassa apuna oli asenne- ja arvokartoituksia sekä 15–25-vuotiaiden kielenkäytöstä tehtyjä tutkimuksia, joiden pohjalta rekonstruointiin mallilukija, parikymppinen ”Elisa”. Lisäksi eri-ikäisiltä ihmisiltä kerättiin palautteita, joita tuli kaikkiaan lähes 3000 ihmiseltä eri puolilta Suomea. Koska UT2020-työskentelyn aikana toimin ortodoksisen uskonnon opettajana, sain itsekin olla mukana keräämässä palautetta lukiolaisilta.²

Ohjausryhmä sai kuukausittain arvioitavakseen käännettyjä tekstijaksoja, joita oli muutama viikko aikaa kommentoida kirjallisesti erityisen tekstiohjelman avulla. Kommentoimme kohtia, jotka herättivät ajatuksia ja kysymyksiä, näimme toistemme kommentit ja pystyimme kommentoimaan myös niitä. Tämän jälkeen kokoonnuimme yhden työpäivän ajaksi keskustelemaan ja päättämään siitä, mihin käännösratkaisuihin on tarkoituksenmukaista päätyä; sitten oli taas uusien tekstijaksojen ja uuden kokouspäivän vuoro. Useimmissa tapauksissa päästiin yhteisymmärrykseen ja kaikkia ohjausryhmän jäseniä tyydyttävään käännösratkaisuun, mutta oli myös joitakin kohtia, joissa yksimielisyyteen ei päästy. Tällaisessa tapauksessa Piipliaseuran projektiryhmä teki lopullisen käännösratkaisun.

Esimerkkejä käännösratkaisuista ja niiden perusteluista

Käänöksessä oli satoja kohtia, joita ohjausryhmän jäsenet kommentoivat ja joista kokouksissa keskusteltiin. Annan tässä esimerkkeinä muutaman kohdan, joilla voidaan nähdä olevan merkitystä ortodoksisesta näkökulmasta katsottuna. Kaikki käyttämäni raamatunlainaukset ovat UT2020-käänöksessä.

1. Jeesuksen syntymäpaikka

Yhdeksi yllättävän hankalaksi kysymykseksi nousi se paikka, jossa Jeesus syntyi ja missä hän vastasyntyneenä vauvana lepäsi. UT2020-käänöksen alaviitteessä jakeeseen Luuk. 2:7 kerrotaan:

² Kohderyhmästä ja testiryhmistä voi lukea tarkemmin Raamattu.fi -sivuston UT2020:n esittelysivulta ”Mikä on UT2020?”: <https://raamattu.fi/ut2020/mika-on-ut2020> (haettu 22.9.2021).

Alkukielen *fatmē* voi tarkoittaa eläinten ruokakaukaloa tai laajemmin rakenusta, tilaa tai paikkaa, jossa eläimiä ruokitaan tai johon ne kootaan suojaan. Aiemmissa suomennoksissa on käytetty sanaa seimi. Se ei yleiskielessä liity enää eläinten ruokkimiseen vaan ainoastaan joulukuvaelmaan tai -asetelmaan.³

Ortodoksisessa perinteessä Jeesuksen syntymäpaikka on luola, kun taas läntisessä perinteessä se on talli. En voinut hyväksyä alustavan käännöksen tallisanaa, koska se vie liian kauas luolamielikuvasta. Luola on ortodoksisessa ajattelussa tärkeä: jouluiikonissa näemme sen, ja kuulemme siitä joululauluissa ja kirkkoveisuissa. Esimerkiksi joulukontakissa tulee esiin luolan teologinen merkitys: ”Tänä päivänä Neitsyt yliolennollisen synnyttää, ja maa tarjoaa luolan lähestymättömälle. Enkelit paimenten kanssa ylistystä veisaavat. Tietäjät tähden mukana vaeltavat, sillä meidän tähtemme on syntynyt Lapsukainen – iankaikkinen Jumala.”

Historioitsijat kyseenalaistavat sen, että pienessä Betlehemissä olisi ollut majatalo; Lähi-idän pienissä kaupungeissa matkalaisten levähdyspaikat sijaitsivat tuohon aikaan usein kaupungin ulkopuolella lähellä kaivoa tai lähettä. Alue saattoi olla katettu esimerkiksi isolla teltalla tai matkalaiset saattoivat itse rakentaa suojan. Maria ja Joosef saattoivat vetäytyä yhteen monista kallioluolista, joihin kotieläimiä tuohon aikaan oli tapana viedä suojaan yöksi. Eläimistä huokui lämpöä ja luolan seinät suojasivat vuoristoseudun tuulilta.⁴

Tämä tukee ortodoksista näkemystä. Koska kuitenkin mitään täsmällistä ilmaisua alkutekstissä ei ole, käännöksessäkin päädyttiin epätas-mälliseen ilmaisuun: eläinten suoja. Lopullinen käännös jakeista Luuk 2:6–7 on seuraava: ”Kun he olivat perillä, synnytyksen aika tuli ja Maria synnytti eläinten suojassa pojan, esikoisensa. Hän kapaloi vauvan kankaaseen ja laski tämän lepäämään kaukaloon eläinten heinille, koska heille ei ollut tilaa majo-paikassa. ” Tämä tuo mieleen suomenkielisen käännöksen vanhasta ranska-laisesta joululaulusta: ”Heinillä härkien kaukalon” – jotain perinteisen oloista tässäkin käännöksessä siis on.⁵

³ Ks. myös Seimi – Kotimaisten kielten keskus: https://www.kotus.fi/nyt/kysymyksiä_ja_vastauksia/sanojen_alkuperasta/seimi (haettu 22.9.2021).

⁴ Fafner 2011.

⁵ Ranskalaisessa joululaulussa poika nukkuu härän ja harmaan aasin välissä (entre le bœuf et l’âne gris).

2. Onnelliset

Piplia-seuran linjaus jättää sana ”autuas” pois ja korvata se sanalla ”onnellinen” on herättänyt keskustelua. Ortodokseille sana ”autuas” on hyvin tuttu – autuuden lauseet lauletaan jokaisessa liturgiassa, ja ehtoopalveluksessa lauletaan ”Autuas se mies...” Tältä pohjalta tuntuu oudolta korvata sana ”autuaita” sanalla ”onnellisia”, ja minusta se tuntui aluksi vieraalta. Mutta UT2020-käännöstä ei ole tarkoitettu liturgiseen käyttöön, ja nykykielessä ”autuas”-sana sellaisenaan on varsin harvinainen. Se ei saa ihmisten mielessä välttämättä sitä syvällistä merkitystä, mikä alkutekstin sanalla *μακάριος* on. Esim. ”autuas olo / autuaallinen olo” on ilmaisu, jota käytetään hyvinkin kepeästi. ”Onnellinen” antaa positiivisen mielikuvan ja kattaa suuren osan *μακάριος*-sanan merkityksestä. Kun Jeesuksen Vuorisaarnan lauseet alkavat: ”Onnellisia ovat/olette” (Matt. 5:3–12), seuraa myös aina täsmennys, millä tavalla ollaan onnellisia, ja näissä täsmennyksissä taivaallinen ulottuvuus tulee esille. Esimerkiksi Matt. 5: 8–9: ”Onnellisia ovat puhdassydämiset: he saavat nähdä Jumalan. Onnellisia ovat rauhantekijät: heitä kutsutaan Jumalan lapsiksi.”

3. Urputusta vai jupinaa

Pastori ja dosentti Kari Kuula, joka teki UT2020-käännöksen eksegeettisen tarkastuksen, on nostanut erityisen hienona sanana esille sanan ”urputtaa”.⁶ Koska Kuulan teksti on edelleen netissä nähtävillä, on syytä mainita tämäkin ohjausryhmässä keskustelua herättänyt sana, josta luovuttiin. Kyse oli tästä Johanneksen evankeliumin 6. luvun kohdasta:

Juutalaisia ärsytti se, että Jeesus sanoi olevansa taivaasta tullut leipä. ⁴²He sanoivat: »Eikö tämä ole Jeesus, Joosefin poika? Me kyllä tunnemme hänen isänsä ja äitinsä. Miten hän voi väittää laskeutuneensa taivaasta?» ⁴³Jeesus sanoi heille: »Älkää jupisko siellä! ⁴⁴Kukaan ei voi tulla minun luokseni omin avuin, vaan Isän, minun lähettäjäni, pitää vetää häntä. Mutta minä herätän viimeisenä päivänä sen, joka tulee luokseni. ⁴⁵Profeettojen kirjoituksissa sanotaan: 'Kaikki ovat Jumalan oppilaita.' Minun luokseni tulee jokainen, joka on kuunnellut Isää ja ottanut opikseen.

Vastustin ”urputtaa”-sanan käyttöä jakeessa 43, koska se arkikielen sanana

⁶ Kuula 2020.

ei sovi tekstin muuhun, yleiskieliseen tyyliin, eikä myöskään ole tarkin mahdollinen käänös. ”Jupista”, johon lopulta päädyttiin, on tarkka käänös; kyseessä ei ollut suora uhitellen esitetty vastustus, jollaiseksi urputtaminen voidaan tulkita, vaan juutalaiset osoittivat sanansa toisilleen (Joh. 6:43: Μὴ γογγύετε μετ’ ἀλλήλων). Tästä asiasta keskusteltaessa tuli minun kohdallani esille myös ortodoksinen ajatus siitä, että evankeliumit ovat Kristuksen sanallinen ikoni, eikä hänen sanojensa liallinen arkipäiväistäminen ole tarkoituksenmukaista. Päämääränä ei toki muutenkaan ollut saada keksittyä mahdollisimman meheviä ilmaisuja, jotka vetävät huomion itseensä enemmän kuin varsinaiseen asiaan, vaan saada aikaan tarkka ja tyylinmukainen käänös.

Eräs toinen ohjausryhmän jäsen sanoi minulle kerran leikkisästi, kun useinkin puutuin tekstin tyyliin, että minä vain ajattelen, miltä teksti kuulostaa resitoituina. Ei tuo leikinlasku täysin perusteetonta ollut, sillä käytin resitatiivisia testinä, kun saimme tekstejä kommentoitaviksemme. Resitoimalla huomaa helposti, onko tekstin tyyli tasaista vai pomppaako jokin ilmaisu sieltä esille vetäen huomion itseensä muun tekstin ja itse sisällön kustannuksella. Tasainen tyyli ei tietenkään tarkoita monotonisuutta, vaan sitä, että pysytään samassa tyyliilajissa, rekisterissä; ei esimerkiksi hypätä yhtäkkiä yleiskielestä arkikieleen.

4. Synninpäästö ja ehtoollinen

Ortodoksisen kirkon edustajana minun oli tärkeää käydä läpi ne kohdat, jotka liittyvät kirkon sakramentteihin, jotta niihin ei tullut mitään omituista tai ortodoksisen ajattelun kannalta virheellistä. Erityisesti synninpäästöön liittyvä kohta (Joh. 20:22) oli sellainen, jossa ortodoksin asiantuntemuksesta oli hyötyä: ”Näin sanottuaan hän henkäisi heitä kohti ja sanoi: ”Ottakaa Pyhä Henki. Jos päästätte jonkun synneistään, hän saa ne anteeksi, mutta jos ette, hän ei saa niitä anteeksi.”

Ilman ortodoksin mukanaoloa käännökseen olisi voinut tulla sanamuoto, josta olisi jäänyt sellainen käsitys, että apostolit arvioivat, mitkä synnit ovat anteeksiantamattomia ja mitkä voi antaa anteeksi. En toista tätä sanamuotoa tässä, koska keskustelumme jälkeen lopputulos on erinomainen ja alkutekstin mukainen. Ekumeenisella keskustelulla vältettiin ylitulkintoihin päätyminen mahdollisimman ymmärrettävään tekstiin pyrittäessä.

Ehtoolliseen liittyvässä kohdassa Johanneksen evankeliumin 6. luvussa päästiin taas tyylikysymykseen:

⁵⁶Se, joka syö minun lihaani ja juo minun vertani, pysyy minussa. Minäkin pysyn hänessä. ⁵⁷Elävä Isä lähetti minut, ja minä saan elämäni häneltä. Samoin saa minulta elämän se, joka syö minua. ⁵⁸Tämä on se leipä, joka laskeutui taivaasta. Se ei ole sellaista kuin se leipä, jota esivanhempanne söivät ja kuolivat silti. Se, joka syö tätä leipää, saa elää ikuisesti.» ⁵⁹Näin Jeesus puhui opettaessaan Kapernaumin synagogassa.

Evankelista Johannes käyttää syömisestä kahta eri verbiä, joista toinen oli ensin käännetty pureskeluksi. Tässä on kyse sanojen merkityskentistä. Vaikka pureskelu toki korostaisi konkreettisuutta, se ei herätä suomenkielisessä henkilössä samoja mielikuvia kuin kreikan verbi τρώγω kreikankielisen tekstin lukijoissa ja kuulijoissa. Minä ja esimerkiksi katolisen kirkon edustaja vastustimme ”pureskella”-verbin käyttöä tässä. Pureskelu vaikuttaa kovin profaanilta ilmaisulta eikä tuo mitään lisäarvoa syömiseen verrattuna; sitä paitsi se ei ole synonyyminen syömisestä toisin kuin kreikan verbi. Eri verbien käyttö kreikkalaisessa alkutekstissä liittyi siihen, missä aikamuodoissa ne esiintyivät – evankeliumien kirjoittamisen aikaan τρώγω-verbiä käytettiin normaalisti presensissä syömisestä puhuttaessa.⁷ Ohjausryhmässä päädyttiinkin keskustelun jälkeen siihen, että syöminen on parempi vaihtoehto kuin pureskelu.

5. Paavali ja hylätty vanhurskaus

Kun päästiin Paavalin kirjeisiin, minulla oli hyvänä ortodoksisena apuna isä Mikael Sundkvist, joka on kirjoittanut **väitöskirjansa Paavalin suhtautumisesta lakiin**. Sain selkiytettyä omia näkemyksiäni keskustelemalla hänen kanssaan erilaisista tulkintamahdollisuuksista ja käännösvaihtoehdoista. Vanhurskauteen liittyvät kohdat olivat sikäli mielenkiintoisia ja vilkkaan keskustelun kohteina ohjausryhmässä, että sanat ”vanhurskas” ja ”vanhurskaus” oli vaikeatajuisina ja nykykielelle vieraina sanoina linjattu pois jätettäväksi, ja ne piti korvata muilla sanoilla. Pohdintaa herätti se, mikä monista vaihtoehdoista mihinkin kontekstiin parhaiten sopi. UT2020 selittää alaviitteissä tämän sanan kohdalla:

⁷ Liddell & Scott, 1940.

Kirjoittaja käyttää kreikan *dikaios*-tyyppistä sanaa, joka on perinteisesti suomennettu vanhurskaus-tyyppisillä ilmauksilla. UT2020 kääntää vastaavat sanat muun muassa oikeudenmukaisuutena, oikeamielisyytenä, syyttömyytenä, hyväksymisenä ja kelvollisuutena.

Esimerkkejä *dikaios*-tyyppisten sanojen erilaisista käännöksistä, joita UT2020:ssa päädyttiin käyttämään:

Room. 1:17: *oikeudenmukaisuus, oikeamielisuus*

Jumalallinen oikeudenmukaisuus tulee ilmi ilosanomassa uskosta uskoon. "Se elää, jonka oikeamielisuus tulee uskosta." Niinhän kirjoituksissa sanotaan.

Room. 3:4: *syytön*

Vaikka kaikki ihmiset valehtelevat, Jumalan on osoittauduttava luotettavaksi. Onhan kirjoitettu: "...jotta sanasi osoittaisivat sinut syyttömäksi ja seisoisit tuomiolla voittajana."

Room. 3:10-11: *kunnollinen*

Onhan kirjoitettu: "Ei ole ketään kunnollista, ei yhtäkään, joka ymmärtäisi; kukaan ei etsi Jumalaa."

Gal. 3:6: *hyväksyä*

Muistakaa Abrahamia, joka "luotti Jumalaan, ja niin Jumala hyväksyi hänet".

Lopuksi

Ohjausryhmätyöskentely oli antoisaa ja toimivaa. Jokainen ohjausryhmän jäsen tuli kuulluksi ja pääsi vaikuttamaan lopputulokseen tasavertaisena muiden ohjausryhmän jäsenten kanssa, ja kukaan ei saanut kaikkia omia ehdotuksiaan läpi. Sen, että eri ihmisillä on erilainen kielitaju, huomasi niin ohjausryhmän jäsenten kesken kuin palautteista, joita käännösprosessin aikana eri tahoilta kerättiin.

Raamattu.fi-sivustolla voi avata rinnakkain monta eri Uuden testamentin käännöstä, esim. vuosien 1548, 1938, 1992 ja 2020 käännökset, ja niiden välillä voi helposti vertailla mitä kohtaa tekstistä tahansa. Itse vertailen mielelläni. On selvää, että mikään käännös ei ole täydellinen, ja tutkijan näkökulmasta vain alkuteksti on se, jossa merkitykset ovat tekstin analysoimisen kannalta löydettävissä riittävän tarkkoina. Voidaan kuitenkin todeta, että vanhojen hyvien käännösten rinnalla on nyt uusi hyvä käännös, jonka avulla tavoitetaan entistä laajempi lukijakunta. Mitään tästä käännöksestä pois jätettyjä sanoja ei ole menetetty; ne pysyvät vanhemmissa käännöksissä ja niiden käyttöä jatketaan kirkossa.

Kirjallisuus

Fafner, Hans Henrik

2011 Synnyttikö Maria poikansa tallissa? Historianet.fi, 2.12.2011. Saatavilla: <https://historianet.fi/joulu/synnyttiko-maria-poikansa-tallissa> (haettu 22.9.2021).

Kuula, Kari

2020 Näyttelijä Krista Kosonen lukee sinulle Uuden testamentin. – Savon Sanomat, 12.10.2020. Saatavilla: <https://www.savonsanomat.fi/paakirjoitus-mielipide/3130351> (haettu 22.9.2021).

Liddell, Henry George & Scott, Robert

1940 A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press. Saatavilla: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=trw/gw> (Haettu 22.9.2021).